

TOPONÍMIA I IDENTITAT

DEL DELTA DEL LLOBREGAT

JAUME SANS I MARGENET, ANTONIO DE HARO I QUERAL

L'ÀREA D'ESTUDI: EL DELTA DEL LLOBREGAT

El delta del Llobregat, el segon delta més important de Catalunya, d'uns 97 quilòmetres quadrats, compta amb tot un patrimoni humà i natural de primera magnitud. Però sembla que només ens haguem adonat del valor del patrimoni natural d'aquestes terres i ens hem oblidat del món humà, el qual es troba igual d'amenaçat i en retrocés que el natural, però ningú se n'ha preocupat. Aquesta comunicació vol donar testimoni a través de la toponímia, d'aquest col·lectiu humà que ha domesticat el delta a través de l'agricultura. Aquest imaginari col·lectiu que és la toponímia ens mostra a través dels mots com l'agricultura es va convertir en el motor d'aquesta ocupació progressiva del territori, especialment amb l'arribada del regadiu.

El grau de desenvolupament d'aquest món agrícola va arribar a ser prou evolucionat com per crear una sèrie de mots propis per distingir els diferents canals de la xarxa de regadiu. Això és un factor clarament diferenciador envers els territoris limítrofs, però no pas l'únic, ja que el poblament, les vies de comunicació i la toponímia major són fruit d'aquest impuls agrícola que va viure el delta del Llobregat ja a finals del segle XIX.

L'àrea estudiada s'ha centrat en les zones agrícoles encara existents en el marge dret del delta del Llobregat, concretament els municipis del Prat de Llobregat, Sant Boi de Llobregat, Viladecans i Gavà. Castelldefels no l'hem tractat a causa de l'extinció en els últims anys de la seva superfície agrícola pel procés urbanitzador que està patint aquest territori.

METODOLOGIA

La recerca toponímica en un territori tan canviant com el delta del Llobregat no ha estat fàcil. Per començar, hi ha molt pocs estudis toponímics realitzats, i els que hi ha són parcials i molt puntuals i ens hem trobat que va desapareixent sense ser recollida, cosa que ens ha impulsat a realitzar la present comunicació.

Així doncs, la procedència de la informació ha estat molt diversa. El material utilitzat per a aquesta comunicació ha estat principalment cartogràfic i fonts orals:

CARTOGRAFIA

— Mapes de la Corporació Metropolitana de Barcelona, 1983. Esc. 1/5000; Mapa Topogràfic del Baix Llobregat, 1996. Esc. 1/50000 ICC; cartografia procedent de l'arxiu digitalitzat de l'Ajuntament de Gavà (diverses escales); Mapa Geogràfic i Cadastral de Viladecans, anys 30. Esc. 1/2000, IEN de Madrid.

FONTS ORALS

— Consulta als arxius municipals de Sant Boi de Llobregat, Viladecans i el Prat de Llobregat, i amb erudits locals. Una altra font bàsica ha estat la recollida d'informació a partir de pagesos i veïns de la zona.

LA TOPONÍMIA

La toponímia referent al medi físic

Els topònims referents a l'aigua

La xarxa hidrogràfica del delta del Llobregat és molt rica. Això és degut a les característiques pròpies del delta: entollament d'aigües superficials a causa d'un pendent escàs que, per fer-les circular, la gent del delta ha creat una extensa xarxa de drenatge al voltant dels camps de cultiu. Tampoc no hem d'oblidar els estanys litorals, tan propis dels deltes. És tot aquest món relacionat amb l'aigua el que dona una forta personalitat a aquest territori, personalitat que es tradueix en una sèrie de mots propis utilitzats per designar diferents elements de la xarxa de drenatge:

— *Regadora*, canal que porta aigua per a regar els camps. Suposa una entrada d'aigua als camps.

— *La Pluvial o Corredora*, canal de desguàs, força ample i profund que recull les aigües sobrants del regatge dels camps i també de la pluja. Al delta moltes aigües pluvials van a desembocar als estanys litorals o bé directament al mar. Recullen, a la vegada, les aigües sobrants procedents dels vallets. És per tant, una sortida d'aigua dels camps. Aquest mot és utilitzat en els municipis de Sant Boi i el Prat de Llobregat.

— *La Corredora*, mot equivalent al de pluvial. És utilitzat en els municipis de Viladecans i Gavà.

— *El Vall o Vallet*, mots corresponents als canals de desguàs de dimensions més petites que les pluvials o corredores i recullen les aigües sobrants directament dels camps. Es tracta també d'una sortida d'aigua dels camps.

— *La Fibla*, comporta que permet l'entrada d'aigua a una regadora secundària. Sol ser d'obra i és fixa.

— *El Bagant*, comporta metàl·lica que es pot transportar i col·locar allà on el pagès li interressi que vagi l'aigua a l'hora de regar.

— *La Parada*, comporta feta de terra que actua com un bagant quan el pagès no en disposa cap a l'hora de regar.

Després trobem altres mots genèrics d'ús més general i conegut per al públic, mots com ara els d'estany, canal, riera, rec o torrent.

Finalment, voldríem acabar aquest apartat comentant una sèrie de topònims que considerem força definidors de la personalitat del territori estudiat:

— *El Segon Marge*. Nom donat al marge de terra construït per tal de frenar les crescudes del riu Llobregat. Rep el numeral de segon perquè el primer marge és el que envolta o tanca el llit del riu Llobregat. En canvi, aquest segon marge es troba situat enmig dels camps a una certa distància del primer.

— *El Riu Mort*. Aquest topònim és aplicat a un sector del terme santboià, donant nom a una partida de terra. El seu origen és prou clar; correspon a una antiga crescuda del riu Llobregat. Rep el numeral de segon perquè el primer marge és el que envolta o tanca el llit del riu Llobregat. En canvi, aquest segon marge es troba situat enmig dels camps, a una certa distància del primer.

— *El Salt de la Maset*. Nom donat a la casa del zelador de l'aigua del canal de la dreta del Llobregat, situada al Prat de Llobregat. El nom de salt pot correspondre al fet que és en aquest punt on el canal es divideix en dos ramals, un de dimensions més petites i que rep el nom de regadora superior i el propi canal de la dreta del Llobregat, que continua el seu trajecte fins passat el Prat.

— *Corredora de les Bogues*. Topònim situat entre els termes de Viladecans i el Prat de Llobregat. En documents consultats apareix com a *bobas*, però la enquesta oral i la consulta realitzada a l'Alcover-Moll indica que el mot *bogues* rep també el significat de «fi de terme». Amb aquesta definició trobada i el fet de tractar-se d'una zona d'aiguamolls on les bogues són abundants ens fa pensar que es tracta del terme *bogues* i no pas *bobas*.

Toponímia referent a paratges, indrets i llocs en general

Aquest apartat és potser el més heterogeni de tots. Els topònims d'aquest apartat tenen en comú el fet d'anomenar una determinada zona geogràfica del delta. L'àrea designada per cadascun variarà molt, amb topònims que d'una manera clara pertanyen a la categoria dels topònims majors, però en altres, la majoria, la seva àrea referenciada és molt més localitzada.

El resultat per municipis ha estat diferent. Els municipis de Sant Boi de Llobregat, Viladecans i Gavà segueixen una mateixa tendència a l'hora d'organitzar el seu terme municipal: el fet de tractar-se de municipis amb part del seu terme situat també a muntanya ha provocat que la part del terme situada al delta hagi estat designada amb un sol topònim major, com serien el de la Marina a Sant Boi, les Marines a Gavà o bé les Sorres a Viladecans, diferenciant així el pla de la muntanya.

En canvi, l'excepció a això ha estat el Prat de Llobregat. El terme pratenc completament deltaic, s'ha organitzat diferent, a partir de dividir el seu terme al voltant del nucli urbà en districtes. Així trobem tres grans topònims majors: al nord del nucli urbà tenim el districte de la Ribera, al sud-est tenim el districte de la Bunyola i al sud-oest del nucli urbà, trobem el districte de l'Albufera.

Tal i com hem fet abans, a continuació presentem tres topònims que ens vénen a caracteritzar la personalitat del delta a través de la toponímia:

— *El Poncic*, topònim que rep un sector de terres del districte de la Ribera del Prat tocant a la Marina de Sant Boi. Es tracta d'un cognom d'uns importants propietaris del segle XIX que tenien terres en aquesta zona.

— *L'Albufera*, topònim corresponent al districte situat a la zona ocupada actualment per l'aeroport. Segons Jaume Codina, historiador del Prat de Llobregat i del delta, aquest topònim té l'origen en l'antiga albufera litoral situada en aquesta zona. Actualment, hi trobem els estanys litorals de la Ricarda i la Roberta; fins fa pocs anys, hi havia l'estany de l'Illa.

— *L'Àfrica i les Filipines*, el primer correspon a un sector del terme santboià força proper al terme de Viladecans. És un topònim recollit de forma oral i no

ens l'hem trobat reflectit en la cartografia oficial. El seu origen és difícil de saber; però hi ha un parell de teories per a aquests topònims tan exòtics, com el de les Filipines: a) són fruit de la imaginació popular perquè es relacionaren amb els problemes de paludisme i febres que patien aquestes zones, i b) pel fet que aquests noms indiquen una distància geogràfica que es relacionaria amb la distància real dels nuclis urbans i la zona designada amb el topònim.

Toponímia relativa al medi humà i la seva activitat

Toponímia referent al poblament

El delta del Llobregat presenta una important riquesa toponímica relacionada amb el poblament, a causa d'un elevat nombre de masies que poblen el delta. Un dels aspectes que ens mostren aquest canvi d'ús del territori que està patint el delta és la ràpida desaparició de les masies.

El poblament, tal com ens mostra el recull toponímic, no es troba repartit homogèniament sobre el territori; ans tot el contrari, ens apareix un poblament de masies molt concentrat en els termes de Sant Boi i el Prat de Llobregat. A mesura que ens allunyem del riu Llobregat, el nombre de masies va disminuint. A Gavà és on trobem un nombre inferior de masies, quatre en aquest cas, i al Prat de Llobregat n'hem localitzades cinquanta-sis, essent el municipi amb més masies del delta. L'explicació d'aquest fenomen cal cercar-la en dos aspectes fonamentals:

1) Les terres dèltiques de Gavà i Viladecans no eren tan apropiades per a l'agricultura, eren terres molt sorrenques, a la vegada que la proximitat dels estanys litorals provocava problemes de salubritat, com ara el paludisme. Això no era ben bé així a Sant Boi i el Prat, on les terres eren de més bona qualitat i els estanys litorals es trobaven més allunyats.

2) El segon factor seria de tipus històric, relacionat amb el poder existent des de l'època Medieval; les terres de Gavà i Viladecans pertanyien a la baronia d'Eramprunyà, poc favorable que les seves terres fossin poblades per pagesos; en canvi, a Sant Boi i el Prat, el poder era del rei, el qual a través del veguer de Barcelona afavoria o, si més no, no impedia el poblament.

Un altre aspecte a destacar és el diferent ús de la partícula can/cal. Majoritàriament trobem l'ús de cal. Pel que fa a l'ús de can, minoritari, el trobem en masies amb el seu topònim arrelat des de fa molts anys, fins i tot segles. A més, són masies de famílies que han gaudit de força recursos econòmics. Així

doncs, l'ús de can semblaria indicar que es tracta d'un nom antic, de fa un parell de segles, quan s'usava l'article en *en* noms masculins de persones en comptes de *el* formant la contracció Casa en Parellada a Can Parellada. En tractar-se de masies consolidades, de famílies propietàries han mantingut el topònim amb la partícula *can*, associant-se modernament amb el fet de ser famílies solvents i propietàries.

Hem trobat casos poc clars de l'ús d'ambdues partícules, anomenant determinades masies com *cal* o *can* alhora. Pel que fa al terme *mas*, és una introducció moderna i és utilitzat de forma excepcional.

Finalment, no hem inclòs les barraques de camp, molt abundants al llarg de tot el delta, com tampoc els pous per a regar, a causa de tenir una informació escassa i parcial d'aquests topònims. En aquest cas, caldria fer un recull específic per a aquest tipus de construccions.

Toponímia referent a vies de comunicació

El delta del Llobregat presenta una extensa xarxa de camins rurals que han articulat tradicionalment el territori. Al llarg d'aquest segle, aquesta xarxa n'haanat fragmentant a causa de la construcció de les modernes vies de comunicació, ja sigui carreteres o autopistes. Ja a finals del segle XIX, es va construir el ferrocarril de la MZA (sigles en castellà de Madrid-Saragossa-Alacant), que va suposar el primer trencament d'aquesta xarxa viària.

Els camins presenten una orientació de muntanya a mar, i s'organitzen d'una forma regular, seguint *grosso modo* l'estructura de les finques. Castelldefels i Gavà vénen a ser una excepció a això que he dit; aquí trobem una orientació de llevant a ponent, seguint paral·lelament el sistema de vallets i pluvials.

Dins d'aquest sistema de camins podem distingir, d'una banda, els camins principals i organitzadors del territori i, de l'altra, els camins secundaris, que són molt més locals que els primers. Així doncs, tenim el camí ral de Barcelona a València, el camí de la Bunyola o carretera Fonda, el camí de les Filipines, el camí de Cal Penyasco, el camí de la Bomba o l'antiga carretera del Prat a Viladecans. Tots aquests són exemples d'aquests camins organitzadors del territori del delta del Llobregat.

CONCLUSIONS

Primer de tot, volem subratllar que es tracta d'un estudi aproximatiu a la toponímia de la zona i, per tant, no ha estat un estudi del tot exhaustiu. L'estudi ens ha permès d'apreciar unes tendències i característiques pròpies en la toponímia del delta del Llobregat. Podem arribar a diferenciar quatre tipologies toponímiques diferents: topònims referents al món de l'aigua, amb un vocabulari propi per diferenciar la xarxa hidrogràfica del delta; una toponímia major, on podem apreciar topònims referents a les característiques pròpies i generals d'un delta; topònims referits a un ric poblament ara en procés de ràpida transformació; i finalment els topònims referents a les vies de comunicació.

Totes aquestes tipologies mostren una clara relació amb l'aprofitament agrícola del delta, una lluita constant guanyada al segle XX per part de la gent que l'han poblat al llarg dels temps.

ANNEX. RECULL TOPONÍMIC

1. Regadora superior (P)
2. Segon Marge (SB)
3. El Riu Mort (SB)
4. Regadora de can Gibert (SB)
5. Riera del Fonollar (SB)
6. La Riera Roja (SB)
7. Rec de Sales/Vall de Rec de Sales (SB)
8. El Salt de la Moset (P)
9. Pluvial del Centre (P)
10. Estany del Semàfor (P)
11. Estany de ca l'Arana (P)
12. Estany de la Ricarda (P)
13. Riera dels Canyars (G)
14. Torrent del Matar (G)
15. Riera de Sant Climent (SB,V)
16. Vall del Rec de Sales (V)
17. Corredora de can Sabadell (V)
18. Corredora de l'Erm (V)
19. Corredora de can Oleguer (V)
20. Estany del Remolar (P,V)
21. La Vidala (V)
22. Corredora de les Bogues (V)
23. Corredora de Sant Boi (V)
24. Corredora de les Filipines Noves (V)
25. Bassa del Pinet (V)
26. Estany de la Murtra (G,V)
27. Corredora de les Sorrilles (V)
28. Rec de cal Roc (V)
29. Corredora del Cònsul (V)
30. Corredora de les Filipines (V)
31. Corredora de can Seguí (V)
32. Corredora dels Reguerons (V)
33. Font del Carreres (V)
34. Corredora dels Llanassos (V)
36. Corredora de la Llana (V)
37. Corredora Principal (V)
38. Corredora de cal Sobirà del Mig (G)
39. Corredora de Baix (G)
40. Canal de Recollida d'Aigües (P,SB)
41. Estany de la Roberta (P)
42. Estanys de can Dimoni (SB)
43. Corredora de les Marines (G)
44. Cap del Riu (P)
45. Estany de la Podrida (P)
46. La Ribera (P)
47. Les Salines (SB)
48. La França (SB)
49. Els Feixassos del Bullidor (SB)
50. El Fonollar (SB)
51. Les Cabasses (SB)
52. La Marina (SB)
54. La Bunyola (P)
55. L'Albufera (P)
56. La Ricarda (P)
57. Platja del Prat (P)
58. Paratge de can Fargues (SB)
59. L'Àfrica (SB)
60. Paratge de can Fargues (SB)
61. Els Feixassos (V)
62. Les Rectores (V)
63. Can Sabadell (V)
64. Quadra Burguesa (V)
65. Les Tanques (V)
66. Les Ràfoles (V)
67. La Parellada (SB)
68. Les Parellades (V)
69. Les Dues Carreres (V)
70. Marina de Mas (V)

71. El Remolar (V)
72. Les Filipines (V)
73. Les Sorres de Pineda (V)°
74. La Murtra (V)
75. Les Sorrilles (V)
76. Assensats (V)
77. Can Simó (V)
78. Els Reguerons (V)
79. Les Xauxes (V)
80. Can Seguí (V)
81. Llanassos del Pi Tort (V)
82. Feixarons (V)
83. Maletes (V)
84. Toro Bravo/Antiga Marina de Rivas (V)
85. Marina de Bellès (V)
86. L'Última Tongada (G)
87. L'Arbret (G)
88. La Maiola (G)
89. La Pineda (G)
90. Els Nou Rals (G)
91. El Torelló (G)
92. L'Arbret de Baix (G)
93. L'Arbret de Dalt (G)
94. El Raurell (G)
95. El Matar (G)
96. El Torrent del Matar (G)
97. Matabous/Pla de Matabous (G)
98. Les Fontetes (G)
99. Les Masotes (G)
100. Platja de Gavà (G)
101. El Sobirà de Dalt (G)
102. El Sobirà de Baix (G)
103. La Murtra (G)
104. Les Feixes Fondes (G)
105. Les Masotes (G)
106. Les Marines (G)
107. Els Llanassos (V)
108. La Riera Roja (SB)
109. El Riu Mort (SB)
110. Platja de Viladecans (V)
111. Raval de la Torre Casugues (P)
112. Barri de les Palmeres (P)
113. Cal Carlets (P)
114. Can Donyana (P)
115. Cal Tibis (P)
116. Cal Misses (P)
118. Cal Tereseta (P)
119. Can Farrés (P)
120. Can Comes (P)
121. Cal Sebastià (SB)
122. Cal Jagó (SB)
123. Cal Monjo (P)
124. Can Preciós/Cal Nap (SB)
125. Mas Llopis/Cal Llopis (SB)
126. Cal Xic Perellada (SB)
127. Cal Pastera/Cal Vilaplana (SB)
128. Cal Pinques (SB)
129. Cal Penyasco (SB)
130. Cal Maurici (SB)
131. Cal Tombarella (SB)
132. Cal Picasal (SB)
133. Can Jover (SB)
134. El Molí Vell (SB)
135. Ca l'Arangadeta (SB)
136. Mas Carbonell (SB)
137. Cal Francès (SB)
138. Cal Cantí (SB)
139. Cal Misaire (SB)
140. Cal Notari (SB)
141. Ca l'Inglada (SB)
142. Cal Florèncio (SB)
143. Can/Cal Gallina (SB)
144. Mas Pineda (SB)
145. Cal Pollo (SB)

146. Cal Sans (SB)
 147. Ca la Francesa/Cal Pau Gros (SB)
 148. Cal Traginer (SB)
 149. Cal Sardà/Cal Sala (SB)
 150. Cal Pelut (SB)
 151. Cal Bonic/Cal Terrida (SB)
 152. Cal Nani (SB)
 153. Cal Salom (P)
 154. Cal Gaietano (SB)
 155. Cal Francisco/Can Bofill (SB)
 156. Cal Joan del Carro/Can Dan (P)
 157. Cal Coracero (SB)
 158. Cal Marc de l'Ixo (P)
 159. Can Peixo (P)
 160. Cal Rectoret (P)
 161. Can Moners (P)
 162. Can Bieló (P)
 163. Can Bonic (P)
 164. Cal Silet (P)
 165. Cal Mariano (P)
 166. Casa del Manyà (P)
 167. Cal Josep d'en Ribes (P)
 168. Cal Tet (P)
 169. Ca l'Arana (P)
 170. Cal Malet (P)
 171. Cal Pi l'Olla (P)
 172. El Semàfor (P)
 173. Cal Roc (P)
 174. Cal Minguet (P)
 175. Cal Tudela (P)
 176. La Telegrafia
 o Les Cases de la Telegrafia (P)
 177. Cal Nani (P)
 178. Granja de la Ricarda (P)
 179. Cal Ferran Puig (P)
 180. Cal Joanet del Tibís (P)
 181. Ca l'Enric del Costelleta (P)
 182. Cal Miquel de l'Àgata (P)
 183. Cal Bitxot (P)
 184. Cal Jaume del Bitxot (P)
 185. Cal Negre (P)
 186. Ca l'Isidret (P)
 187. Cal Lluquer (P)
 188. Cal Xicus (P)
 189. Cal Xiquirrí (P)
 190. Cal Guim (P)
 191. Cal Messeguer (P)
 192. Cal Patrici (P)
 193. Cal Balenyà o Ca l'Orelleta (P)
 194. Can Dimoni (V)
 195. Cal Sans (SB)
 196. Vila Maria (V)
 197. Can Barbena (V)
 198. Can Aron (V)
 199. Casa del Francès (V)
 200. Can Sorrilla (V)
 201. Can Simó (V)
 202. Cal Roc de la Marina (V)
 203. Can Seguí (V)
 204. Can Figueres (G)
 205. Can Garriga (G)
 206. Can Rovira (G)
 207. Can Torelló (G)
 208. Cal Truco (P)
 209. Cal Mià (P)
 210. Cal Rovira (P)
 211. Can Camins (P)
 212. Cal Llissera (P)
 213. Cal Sap (P)
 214. Cal Terolo (P)
 215. Cal Pelut Nou (P)
 216. Cal Masses (P)
 217. Cal Roc del Villa o Cal Desconfiat (P)
 218. Cal Joan de l'Ixo (P)